

УДК 343.71

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.37>

НАСТУПАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРИНЦИПІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стащак Анжела Юрїївна,

кандидат юридичних наук, докторант
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Метою статті є визначення окремих засад реалізації принципу наступальності під час оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) підрозділами кримінальної поліції. Статтю присвячено вивченню основних положень принципу наступальності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції. Аналізуються погляди фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності щодо змісту окресленого принципу, фактичний стан його реалізації в практичній діяльності та визначаються можливі шляхи покращення такої діяльності. Визначено, що принцип наступальності полягає в безпосередній діяльності оперативних працівників, направлений на виявлення й фіксацію підготовки та вчинення злочинних дій. Водночас практика свідчить, що вказаний принцип неможливий без так званого «ініціативного» підходу оперативного працівника до виконання оперативно-службових завдань. З'ясовано, що докази збираються недостатньо, залишаються поза увагою правоохоронних органів відомості, що можуть становити інтерес для кримінального провадження, створюються сприятливі умови для протидії законній діяльності правоохоронних органів. До того ж окреслене в кінцевому випадку призводить до того, що породжуються ще більш негативні наслідки, зокрема систематичні формальні виконання доручень слідчого, спроби укривання злочинів від статистики шляхом перекаваліфікування їх на легші, не реагування на явно злочинні дії, не ретельна перевірка первинної оперативно-розшукової інформації (або зовсім відсутня) тощо. Зроблено висновок, що сьогодні доцільним є впровадження в практичну діяльність деяких заходів організаційно-тактичного характеру для реалізації принципу наступальності під час оперативно-розшукової діяльності, наприклад проведення мотиваційних бесід з боку керівництва з підлеглими оперативними працівниками, розроблення заохочувальних заходів за ініціативність оперативних працівників під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінального провадження тощо. Ці заходи дадуть змогу підвищити ефективність реалізації вказаного принципу.

Ключові слова: наступальність, принципи ОРД, кримінальна поліція, оперативно-розшукова діяльність.

AGGRESSIVENESS IN THE CONTEXT OF THE PRINCIPLES OF OPERATIONAL-INVESTIGATIVE ACTIVITY

Stashchak Anzhela Yuriivna,

Candidate of Juridical Sciences,
Doctoral Candidate
(Kharkiv National University
of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The purpose of the article is to determine the individual principles of implementation of the principle of offensive during the operational search activities of criminal police units.

Thus, the article is devoted to the study of the basic provisions on the principle of offensive during the conduct of operational and search activities of criminal police units. Opinions of experts in the field of operational search activity regarding the content of the outlined principle, the actual state of its implementation in practical activity are analyzed and possible ways of improvement of such activity are determined. It is determined that the principle of offensive is the direct activity of operatives aimed at detecting and fixing the preparation and commission of criminal acts. At the same time, it should be noted that the practice shows that this principle is not possible without the so-called "initiative" approach of an employee to perform operational tasks. It has been found that the evidence is insufficiently collected, law enforcement authorities are left with information that may be of interest for criminal proceedings, and favorable conditions are created for counteracting law enforcement activities. In addition, outlined ultimately leads to even more negative consequences – systematic formal execution of investigator's orders, attempts to cover up crimes from statistics by re-qualifying them into less serious ones, not responding to manifestly criminal acts, not thorough or completely absent verification of primary search information and the like. It is concluded that today it is advisable to put into practice some of the organizational and tactical measures to implement the principle of offensive during the operational search activities, for example, conducting motivational talks from management with subordinate operatives, the development of incentive measures for initiative operative-search support of pre-trial investigation of criminal proceedings, etc., which will further enable to reduce the efficiency of implementation of this principle.

Key words: offensive, principles of the war, criminal police, operational-search activities.

Постановка проблеми. Впродовж багатьох років оперативно-розшукова діяльність мала функцію як виявлення злочинних намірів осіб, так і фактичного їх припинення та превентивного механізму протидії злочинності. Водночас практика оперативно-розшукової діяльності за останні 7 років яскраво свідчить, що з'явилася тенденція до безініціативності оперативних працівників, їх самоусунення від внесення пропозицій щодо можливих ефективних шляхів протидії злочинності, набирання ними вигляду «лише виконавець слідчих доручень». Деякі вчені пояснюють вказане тим, що через включення до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), які за багатьма ознаками мають спільне походження з оперативно-розшуковими заходами (ОРЗ), суттєво розширено повноваження слідчих, проте ініціативність і наступальність оперативних підрозділів утрачено [1]. Однак, на нашу думку, таке становище обумовлено одразу декількома факторами: загальнодержавними (тривале реформування правоохоронних органів, економічна нестабільність) і суб'єктивними (низька соціальна оцінка роботи та її престижу, зневіра як у законності загалом громадян, так і безпосередніх працівників у професійних цінностях тощо). Тобто вказане явно свідчить про формування негативного становища щодо реалізації принципу наступальності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Взагалі в теорії оперативно-розшукової діяльності дослідженню питань, пов'язаних із принципами оперативно-розшукової діяльності, присвячено досить велику кількість праць. На рівні монографічних досліджень окреслена проблематика була частково досліджена останніми роками в монографії М.С. Цуцкірідзе «Кримінально-процесуальна діяльність слідчого: теоретичні, правові та праксеологічні засади», кандидатській дисертації Д.М. Ценова «Оперативно-розшукове забезпечення підрозділами кримінальної поліції досудового розслідування злочинів корисливо-насильницького спрямування».

На рівні методико-практичного матеріалу ця тема розкрита М.М. Перепелицею в лекції «Поняття, завдання, принципи та правова основа оперативно-розшукової діяльності». Водночас приділено увагу вивченню окремого й кожного принципу оперативно-розшукової діяльності, однак, проаналізувавши вказані наукові праці, а також наукові розробки інших фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності, слід зазначити, що безпосередньо питання реалізації принципу конспірації під час оперативно-розшукової діяльності не досліджувалось.

Метою статті є визначення окремих засад реалізації принципу наступальності під час оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції.

Виклад основного матеріалу. Питання правових принципів традиційно є одним з найважливіших у юридичній науці. Таким воно є і в оперативно-розшуковій теорії. Принцип – це основа, початок суспільного явища в частині галузі права або виду діяльності. Під принципами оперативно-розшукової діяльності розуміють керівні ідеї, вихідні положення, вироблені й усталені практикою, закріплені в Конституції України, кодексах, законах і підзаконних нормативно-правових актах, що регулюють правовідносини, які виникають у процесі оперативно-розшукової діяльності. Значення принципів оперативно-розшукової діяльності складається з того, що в принципах виражено сутність цього виду державної діяльності. Водночас визначення цих принципів має не тільки теоретико-пізнавальне, але й прикладне значення. Тобто, керуючись тільки принципами, можливо оцінити поведінку суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, базуючись на принципах, повинні заповнюватися прогалини правового регулювання оперативно-розшукової діяльності. За своєю суттю принципи оперативно-розшукової діяльності мають імперативний, владно-наказовий характер і містять обов'язкові розпорядження, виконання яких забезпечується всім арсеналом оперативно-пошукових засобів. Кожен принцип відображає певні закономірності суспільного життя, поєднує в собі комплекс однорідних властивостей і ознак, сукупність яких, вирізняючись однорідним характером, набуває обрисів того чи іншого вихідного положення оперативно-розшукової діяльності. Однак треба відзначити, що кожен принцип оперативно-розшукової діяльності повинен впливати на систему її керівних начал, а система у своїй цілісності в загальному вигляді має виражати сутність, соціальну та юридичну природу. Під системою розуміють об'єднання деякої різноманітності в єдине й одночасно чітко розчленоване ціле. В системі повинна бути така кількість принципів, яка повною мірою сприяє виконанню функцій і виконанню завдань, що стоять перед суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. Кожен принцип системи за змістом має бути відносно незалежний [2].

В загальному вигляді в теорії ОРД фахівці-юристи підтримують думку щодо розподілу системи принципів на загальні, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» і спеціальні (конспірації чи негласності, про наступальність та поєднання гласних і негласних заходів) принципи, тобто такі, що вироблені іншими законами чи нормами права.

Враховуючи тематику нашої статті, спробуємо визначитися з основними положеннями принципу наступальності.

Отже, з точки зору етимології «наступальність» означає:

- 1) рухатися вперед, наближатися, щільно оточувати кого-небудь;
- 2) дії, що направлені на подолання дій супротивника.

Водночас словник сучасної української мови визначає, що наступальність – це образ дій контррозвідки (розвідки), що забезпечує активність і ініціативу, досягнення максимальних успіхів у боротьбі з противником. Наступальність є організаційно-технічний принцип, яким прагнуть керуватися розвідувальні та контррозвідувальні органи

у своїй діяльності. Відповідно до нього сторона, що діє наступально, досягає за інших рівних умов найкращих результатів [3].

На думку авторів лекції «Сутність, правова основа, завдання та принципи ОРД», наступальність полягає в тому, що оперативні працівники й інші посадові особи зобов'язані (у межах своєї компетенції):

- 1) проводити роботу щодо запобігання вчинення злочинів;
- 2) виявляти ініціативу в їх виявленні;

3) своєчасно й обґрунтовано відкривати справи оперативного обліку; розпочинати всі передбачені законодавством у галузі ОРД дії для встановлення осіб, які намагаються вчинити або вчинили злочин, з метою створення умов для невідворотного застосування до них заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством України;

4) з'ясувати причини скоєння злочинів й умови, що сприяли та сприяють їхньому вчиненню [4].

Цей принцип виявляється у спрямованості ОРД на випередження:

- вчинення особами суспільно небезпечних протиправних діянь;
- дій осіб, які вчинили незакінчений злочин;
- дій осіб, які чинять злочини, що тривають.

У принципі наступальності відтворена захисна функція ОРД, розкривається пошуковий і запобіжний характер цього самостійного виду юридичної державної діяльності.

Проведене нами опитування працівників слідчих і оперативних підрозділів Національної поліції України свідчить про те, що у випадку здійснення оперативного пошуку чи превенції злочинності в 78,9% випадків наступальність як принцип роботи оперативних працівників притаманна такій діяльності, однак у випадку здійснення оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінального провадження лише в 32,2% можливо констатувати певну наступальність у діях оперативних працівників.

Враховуючи вказане, можна сказати, що докази збираються недостатнім чином, залишаються поза увагою правоохоронних органів відомості, що можуть становити інтерес для кримінального провадження, створюються сприятливі умови для протидії законній діяльності правоохоронних органів. До того ж, окреслене врешті решт призводить до ще негативніших наслідків, якими є систематичне формальне виконання доручень слідчого, спроби укривання злочинів від статистики шляхом перекаваліфікування їх на легші, nereагування на явно злочинні дії, неретельна перевірка первинної оперативно-розшукової інформації (або її відсутність) тощо.

Тобто, аналізуючи наведене, можна дійти висновку, що принцип наступальності полягає в безпосередній діяльності оперативних працівників, направлений на виявлення й фіксацію підготовки та вчинення злочинних дій. Водночас, слід зазначити: практика свідчить, що вказаний принцип неможливий без так званого «ініціативного» підходу оперативного працівника до виконання оперативно-службових завдань.

Вказане можна простежити, аналізуючи такий показник, як «розкриття за оперативними даними». Зазвичай такий показник становив приблизно 32–34%, причому останніми роками він коливається в інтервалі від 15 до 28%.

До того ж, слідчі й прокурори постійно під час спільних нарад зазначають доцільність більш ініціативного залучення оперативних працівників.

Так, в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами й підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні й розслідуванні, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 7 липня 2017 р. № 575, визначається, що збір інформації про

осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події і факти, які можуть сприяти їх розкриттю й досудовому розслідуванню, виявленню та припиненню виявлених кримінальних правопорушень, здійснюється всіма працівниками поліції в межах службових обов'язків, які визначені законодавством. Збір, реєстрація, накопичення, зберігання, поширення відомостей про особу працівниками поліції здійснюється з дотриманням Закону України «Про захист персональних даних». Отриману інформацію про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а також про події та факти, які можуть сприяти їх розкриттю й досудовому розслідуванню, поліцейські доповідають рапортом безпосередньому керівникові, який після ознайомлення надсилає цей рапорт керівнику органу, підрозділу поліції для розгляду й направлення до органу досудового розслідування й підрозділу кримінальної поліції для використання цієї інформації під час розкриття та досудового розслідування кримінального правопорушення [5]. Це прямо вказує на обов'язковість і доцільність здійснення наступальної роботи під час досудового розслідування не тільки слідчими, а й оперативними працівниками, які повинні здійснювати заходи оперативного пошуку з метою встановлення відомостей, що можуть в подальшому становити інтерес для кримінального провадження.

Водночас, хоча в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» прямо не визначено поняття наступальності оперативно-розшукової діяльності, однак аналіз положень вказаного Закону дає можливість визначити вказане через окремі аспекти, оскільки в разі виявлення ознак злочину виникнення небезпеки для суспільства й усіх його громадян резюмується, діяльність уповноважених державних органів у сфері кримінальної юстиції має ініціативний, наступальний характер [6].

Зокрема, аналізуючи Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», слід звернути увагу на таке:

– обов'язок оперативних підрозділів у вигляді пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, з метою припинення правопорушень і в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави;

– у випадку виявлення ознак підготовки осіб до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину відкривати оперативно-розшукову справу та проводити оперативно-розшукові заходи; саме застосування такого комплексу дій дає змогу казати, що оперативні працівники мають право наступального документування злочинної діяльності;

– надання повноважень оперативним працівникам вживати оперативно-розшукових заходів навіть у випадку, коли вже задокументовано факт вчинення злочину особою, однак заходи, що ще проводяться, не зупиняються, а здійснюються з метою ретельнішого виявлення ознак злочинного діяння;

– надання права оперативним працівникам використовувати можливості негласної й конфіденційної співпраці як заходів, що надають можливість укріпити оперативні позиції та виявити первинну оперативно-розшукову інформацію на стадіях задуму й намірів [6].

Висновки. Враховуючи вказане, а також аналіз емпіричного матеріалу, слід констатувати, що сьогодні доцільно впроваджувати в практичну діяльність деякі заходи організаційно-тактичного характеру щодо реалізації принципу наступальності під час оперативно-розшукової діяльності, наприклад проведення мотиваційних бесід з боку керівництва з підлеглими оперативними працівниками, розроблення заохочувальних заходів за ініціативність оперативних працівників під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінального провадження тощо, що в подальшому дадуть змогу покращити ефективність реалізації вказаного принципу.

Список використаних джерел:

1. Бабіков О., Соколкін В. Використання у кримінальному провадженні як доказів матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у здійсненні ОПД. URL: https://khar.gp.gov.ua/ua/intervu_ta_komentari?_m=publications&_t=rec&id=148562.
2. Лавський В.П. Дотримання принципів оперативно-розшукової діяльності при проведенні оперативно-технічних заходів. URL: http://files.visnikkau.org/200001102-b0ab4b29e8/Visnyk7_17.pdf.
3. Контрразведывательный словарь. Наступательность. URL: <https://counterintelligence.academic.ru/476/Наступательность>.
4. Наступальність [Електронний ресурс]. URL: <https://studfile.net/preview/5287308/page:7/>.
5. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 7 липня 2017 р. № 575 / Міністерство внутрішніх справ України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XI / Верховна Рада України. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.